

B

Bevezetés a szerelemről szóló beszédbe

*„Engedj el és láncolj magadhoz, hogy önmagam
lehessek: a Harmadik.”*

(Balassa Péter)

1.

(Jupiter és Io) Az első meztelen emberre úgy hároméves korom óta emlékezem. Nagyszüleim egyik szobájában lógott a festmény. Egy ülő meztelen nőt ábrázolt, fürdőzés előtt vagy után, karjai – akkor úgy láttam – egy hatalmas mancsot öleltek át. Volt még a kép felső részén egy homályos folt, amit minden alkalommal megcsodáltam, de csak sok időre rá ismertem föl benne Jupiter arcmását. A meztelen nő az utána sóvárgó Io volt.

Correggio *Jupiter és Io* című festményének korabeli másolatát dédapám hozta haza bécsi tanulmányútjáról. Hosszú ideig a debellácsi paplakban lógott, ha szép időben nyitva voltak az ablakok, a hívek megbotránkozva merülhettek el finom erotikájában. A meztelen test látványa majd csak a szerelmi sóvárgás megtapasztalása után, Jupiter homályos arcának felismerésekor kelt fel bennem erotikus asszociációkat, amin az eklézsia egykor megbotránkozott. Érdekes, hogy gyermeki énem mitikus szintjén a testiség nem jelent meg a szerelem bűnös megnyilvánulásaként, hanem antik módon az égi szféra szerves része volt, ahova a művészet által nyerhettem bebocsáttatást.

Jupiter és Io szerelme az ókori kelet mitológiájában gyökerezik, innen került görög közvetítéssel a rómaiba. Zeus, később Jupiter beleszeret a

szépséges Ióba, Héra első papnőjébe. Hogy megvédje felesége haragjától, üszövé változtatja. Héra erre mérgében egy böglyöt küld Io üldözésére, aki a bögly elöl menekülve az egész földet bejárja, átússza a Jón-tengert, és átkel a Boszporuszon. Egyiptomba érvén visszanyeri eredeti alakját, és megszüli Epaphoszt, a szent bikát. Io érzéseiről a mitológia nem beszél. A sóvárgó szerelem jelképévé majd csak a késő reneszánszban válik, nem keveset köszönve Correggio merész újításainak.

Correggio (1489–1534) festői technikájából a *chiaroscurót* kell kiemelni, amely a gyengéd fény és árnyékkezelés megnevezése. A kontúr finomra válik, és atmoszférikus hatást kelt. Késői remeke, a *Jupiter és Io* nem képzelhető el Correggio ifjúkori freskótanulmányai nélkül, melyek során a *chiaroscurót* a legmesszebbekig viszi. A világos, meztelen női test mintegy tükröződik a felfénylő égben, ahonnan Jupiter árnyképe száll alá. A sóvárgó Io ölelő karjait tömör homály tölti ki. Korai gyermekkoromban csupán a festmény világos részeit tudtam azonosítani. A meztelen Iót sokkal karcsúbbnak láttam, a homállyal takart testrészeket egy hatalmas medve mancsainak képzeltem.

Elnézem a mi Correggiónkat. Hogy nem Ámor vagy Venus lettek az én szerelem-isteneim, azt nagymértékben ennek a másolatnak köszönhetem. A tudat mély rétegeiből feltörő szerelemmítosz Correggióval találkozva alakította ki gyermeki énemet. Így lett aztán a szerelemről való beszéd – Nadas Péterrel szólva – legfontosabb önismereti kérdésemmé.

2.

(*Narcissus és Echo*) Nadas Péter a *Mélabú* (1986) című nagyesszéjét a következőképpen zárja: „Szóljunk a politikáról, szóljunk a szerelemről.” Különös, mondhatni regény utáni helyzetben hangzanak el ezek a politikára és a szerelemre felhívó szavak, mintha a regények után ezek lennének írói föladatai, amelyeket aztán sorra meg is valósít. Mintha el szeretné kerülni, hogy az anyag, megtisztítása előtt, a szépirodalomba kerüljön. Tisztázni akarja helyzetét, amely immár kétfelől is meghatározott. Kötelezi egyrészt az életmű, melyet folytatni kell nem is akármilyen szinten, és kötelezi őt az újonnan előállt írói szerep, amely egy közép-kelet-európai íróra vár. Nadas vállalja ezeket a feladatokat, és meg is küzd velük. Elvégzi '68 és '89 számadását, ám nem regényben, mint '56-ét, türelmetlen olvasói minden óhaja ellenére, hanem esszéket ír, melyek csaknem mindig egy-egy művészi hitvallás, írói szerepvállalás, egy-egy nagy készülődés a továbblépésre. S miközben számot vet eddigi eredményeivel, és leszámol a korfordulók nehézségeivel, nyelve ismét feltöltődik, ahogy mondják, íze-búze lesz. Egy „klasszikus” nagyregény után nem is indulhat más irányba, kristályosan csiszolt mondatainak életre van szüksége.

Míg a politikával főleg a *Párbeszéd*, a *Talált cetli* (1992) és még nyíltabban publicisztikája foglalkozik, addig a '90-es évek elején a szerelemről is ír egy könyvet, melyben Szókratésszal szólva merészen megvallja, hogy más-hoz sem ért, csak a szerelemhez. Elég csak a szerelem motívumán végigvonulni az életműben, bizonyossá válik állításának igazsága: Nadas Péter valóban a szerelem szakértője. Kezdetben ez a politikától való távoltartás gesztusát jelentette nála, az erotika olyan felségterület volt, „ahol a politikus végképp elveszti hatáskörét”, majd a *Szerelem* (1971) című kisregényétől kezdve a halál motívumával szorosan összefonódva prózájának egzisztenciális kérdésévé nő. És valóban, Erósszal meg Thanatosszal a politika nem tudott mit kezdeni: „A politikus, ha engedelmeskedik hivatása kényszerének, olyan emberré válik, aki még a saját halálával is mellérendelő, stilisztikai, és nem tematikus viszonyba kerül, hiszen saját halálával is úgy kell számolnia, mint egyetlen, a politikát befolyásoló tényezővel. Szemben velem, aki amióta csak az eszemet tudom, alárendelt szerepben vagyok a halállal, mindent a halál végleges szempontjából gondolok, az erotikát is a halál végleges szempontjából gondolom. Ezért a halál számomra egyetlen pillanatra se lehet eszköz, még akkor sem, ha netán szerelmesem halálát kívánom. Ha tehát csak a halállal foglalkozom, mint ahogyan praktikusán mással nem foglalkozom, akkor az élet legérzékibb területét sikerült kiragadnom illetéktelen s ilyenképpen fölöttébb felelőtlen kezekből.” A politika és a szerelem aztán '89 után már nem zavarják egymás felségterületét. Nadas nyugodtan politizál, és ez nem gátolja meg abban, hogy egyben a szerelem teoretikusává is legyen.

Az égi és földi szerelemről (1991) című műve témájában Nadas Péter egy olyan vezérlőelvre talált, mely akár a régi görögöknél, egész életét és életművét irányítja. Nem tud hát beszélni a szerelemről úgy, hogy folytonosan ne érintené az életmű gondolati köreit, mint ahogyan én sem tudtam Narcissus és Echo viszonyát a szerelem értelmezésén kívül nem az irodalom és a kritika összefüggéseiként is értelmezni. Nadas Péter *ars eroticája ars poetica* is egyben.

Nadas Ovidius nyomán meséli el Narcissus születésének és Echóval való szerelmének a történetét. Két fontos fogalmat vet fel, a tükröződést és a másságot, melyek Jacques Lacan (1901–1981) filozófiájának alapfogalmai is. Lacan a gyermek fejlődésében a „tükröstádiumot” tartja központi fontosságúnak, melyben az én képzeletben azonosítani tudja magát tükörképével. Így jut el a Másikkal való azonosulás kérdéséhez, aminek az elérése az én alapvető törekvése és kudarca. Lacan hangsúlyozza, hogy az én és a Másik közötti azonosulás fenntartására szükség van egy Harmadikra, amely a tükröződés „közvetítői instanciájává” válik, s így minden kommunikáció alapja lesz.

Nádas Péter ezt írja: „Tulajdonképpen arra vágyom, hogy egyetlenegyszer, egyetlen pillanatra ő legyek.”

„Arra vágyom, hogy egyetlenegyszer, egyetlen pillanatra ő legyek. Arra vágyom, hogy egyetlen pillanatra, egyetlenegyszer ne legyek én.”

Az író úgy szeretné olvasni művét, mintha idegen ember írását olvasná. A kritika Echo hangjaként visszhangozza szavait, ám ő nem hallhatja ugyanazt, amit a víztükörben lát. Mint ahogy Echo is elérheti kettőjük közös hangjával Narcissust, de képmásává nem válhatik. Nádasnál Narcissus nem érhetné meg vénségének napjait, ha önmagát ismerné meg tükörképében, de akkor sem, ha valami Más önmagaként nevezne meg. Lacan ajánlatát egy harmadikra Nádas Péter a kölcsönösségben találja meg: „A kölcsönösségben nem önmagunkat találjuk meg, és nem a másikat, habár kölcsönösen ennek keresésére indultunk, hanem annak az összefüggésnek realitását találjuk meg a keresett helyén, amely minden embernek a lehetősége, de egyetlen embernek nem lehet a sajátja. A kölcsönösséggel a képek, képmások, fogalmak világából visszatérünk egy olyan világba, amelyben Narcissus még nem látta meg önmagát a víztükörben, holott volt víz, volt tükröződés, volt Narcissus, s így léte semmiben nem különbözött Echo lététől.”

Érdekes, hogy mindezek a motívumok már a '70-es évek elején jelen vannak Nádasnál, a *Szerelem* című kisregénye az önelvesztés és a Másikban való teljes feloldódásként értelmezi a szerelmet. A kisregényből azt a részt ragadtuk ki, amikor már minden relativizálódott, s eme relativitást az elbeszélő szerelemként éli át: „Éva! Azt hiszem, soha nem mondtam még. Nagyon szeretlek.»

Két tenyerem között nyugtázta vallomásomat; két tenyerem közé szorítva nyílik a mosoly; tenyerem érzi bőre melegét; mintha a mosoly lassan, ügyeskedve kinyitná arcát az anyag fáradtságából; de ellenkezőleg: a mosoly mutatja milyen fáradt, vallomásom nem képes feltámasztani; mosoly rutin, udvarias védekezés érzelmeim ellen (...) Eddig ő harcolt értem, most nekem kell harcolnom érte. A soha nem egyező két elem. Milyen ismerős! De nem ezt az egymásért folytatott küzdelmet nevezük-e szerelemnek? Hiszen ez csak egy szó! Nem a harcot szeretem-e benne, amit értem folytat? Hiszen én is érte harcoltam, magam ellen, azért szenvedtem, hogy egyetlen pillanatra elérhessem őt, azt, aki nem én vagyok! De miért van így, ennyire az anyaghoz kötve? A szerelem miért nem szeretheti önmagát benne? Miért nem érzékelem azt, ami ő, nélkülem csak őt' pusztán önmagáért!”

Lacan filozófiája nemcsak Nádasra hatott, hanem kiváló értelmezőjére, Balassa Péterre is, aki a *Szineváltóság* (1982) című nagyesszéjében fektette le a hármasságok poétikáját, melynek lényege, hogy két egziszten-

ciális elem között mindig szükség van a harmadikra, amely az egészet egy más szintre emeli. Eme közvetítői instancia nélkül a két szerelmes közötti viszony a halálba a mondat pedig a mondhatatlanba torkolna. Nádas Péter regényeinek szerelem-felfogása ezen hármasságon alapul, mégpedig a test, a lélek és a szellem hármasságán, miközben hol az ész, hol a szív, hol pedig az ágyék szempontjai érvényesülnek. A szív szempontjából a szellem és a test misztikája, az ész szempontjából a lélek és a test intellektualizmusa, az ágyék szempontjából a lélek és a szellem testisége lesz értelmezve. A misztika, az intellektualizmus és a testiség imigyen való összekapcsolása hihetetlenül magas feszültséget kölcsönöz Nádas Péter prózájának a szerelemről szóló beszéd legszélső pontjaiként.

